

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ ՌԱՖԱՅԵԼ ԼԵՄԿԻՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԿՋԲՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱՄՈՒՄ

Նարեկ Պողոսյան

Հրեա իրավաբան Ռաֆայել Լեմկինը մեծ ներդրում ունի ինչպես միջազգային քրեական իրավունքի զարգացման, այնպես էլ ցեղասպանությունների դատապարտման և կանխարգելման գործում: Հայոց ցեղասպանության թեման առանձնահատուկ դեր է ունեցել նրա գիտական գործունեության մեջ:

Հոդվածի հիմնական խնդիրն է հիմնավորել, որ Հայոց ցեղասպանության թեմայի ուսումնասիրությունը Ռաֆայել Լեմկինի գործունեության սկզբնական շրջանում և իրադարձությունների լուսաբանումն ունեն իրավական և պատմաքաղաքական կարևոր նշանակություն, քանի որ Հայոց ցեղասպանությունն առանձնակի ազդեցություն է ունեցել Ռաֆայել Լեմկին անհատի վրա՝ հանցագործության այս տեսակը օրենքի դաշտ բերելու գործում:

Հոդվածում քննվում է ընդգրկում է Ռ. Լեմկինի գործունեության 1913-1933թթ.՝ այն շրջանը, երբ ձևավորվել են Ռ. Լեմկինի գիտական հայացքները ցեղասպանությունը՝ որպես հանցագործություն սահմանելու վերաբերյալ:

Ռաֆայել Լեմկինը, ով ծնվել է 1900 թ. հունիսի 24-ին Լեհաստանում՝ Բեզվոդնե քաղաքում¹՝ հրեա ֆերմերի ընտանիքում, իր մանկության և պատանեկության տարիներն անցկացրել է Լեհաստանի արևելքում գտնվող ֆերմայում՝ Վոլկովսկ փոքր քաղաքի մոտակայքում, որն այն ժամանակ ցարական Ռուսաստանի կազմում էր: 1913 թ.՝ 12 տարեկան հասակում, Լեմկինը, կարդալով լեհ գրող Հենրիկ Սենկևիչի «Յո՛ւ երթաս» պատմավեպը, որը վերաբերում էր առաջին դարում Ներոն կայսեր կողմից քրիստոնեություն ընդունած մարդկանց կոտորածներին, զարհուրել է, որ Ներոն կայսրը կարող էր քրիստոնյաներին առյուծների կերակուր դարձնել, ապա իր մորը՝ Բելային, հարցրել, թե ինչպես կարող էին կայսրի գործողությունները ուրախություն պատճառել հանդիսատեսին²:

«Նրանք ծափահարում էին: Ինչո՞ւ նրանք ուտիկանություն չկանչեցին», - Ռ. Լեմկինը հարցնում էր մորը: Ռաֆայելի մայրը, որը մեծ տեղ էր տալիս որդիների կրթությանը, պատասխանում է. «Դա ամենակարևոր հարցն է, բայց դա ավելին է, քան ես կարող եմ պատասխանել: Դու պետք է սովորես ավելին ու մտածես ավելի շատ, ու պատասխանը գտնես ինքդ»:

Դրվագը մտահոգում է պատանի Ռաֆայելին: Նա ցանկանում էր, որպեսզի մարդիկ հասկանան, որ վաղ քրիստոնյաների սպանությունը «շատ վատ արարք» է: Ռաֆայելը նաև ցանկանում էր իմանալ, թե սպանություն կատարողը որքանո՞վ է ազատված պատժից. «Երբ մարդիկ այսօր մարդկանց են սպանում, նրանք բանտարկվելու են, այնպես չէ՞»: Նրա մայրն առանց վարանելու պատասխանում էր.

¹ Այժմ Բեզվոդնեն գտնվում է Բելառուսի տարածքում:

² Power Samantha, “A Problem from Hell”: America and the Age of Genocide, New York, Basic Books, 2002, p. 20.

«Այո՛, նրանք բանտ են ընկնելու»:

«Յո՞ւ երթաւը» և դրա իմաստի վերաբերյալ քննարկումը մոր հետ տպավորվել էր Լեմկինի հիշողության մեջ, և նա այդ մասին գրի է առնում նաև իր կենսագրականում: Հետագայում Լեմկինը պատմում էր. «Դա եղավ այն օրը, որ ես սկսեցի արշավը (ընդդեմ ցեղասպանության), որովհետև ես սկսեցի փնտրել պատասխանը»: Նա տեսնում էր իր ապագայի աշխատանքը, որի համար խթան դարձավ մոր այն պնդումը, որ Լեմկինն ինքնություն ձգտի հասնել պատասխանին³:

Լեմկինը սկսեց զբաղվել ընթերցանությամբ և նվիրվեց էթնիկ խմբերի ոչնչացման ուսումնասիրությանը: «Ես տպավորվող պատանի էի»⁴, - գրում է նա տարիներ հետո: Ծանոթանալով Կարթագենի անկման, մոնղոլական արշավանքների, ֆրանսիական հուզեռատների թիրախավորման պատմություններին՝ նա մորը միշտ տանջում էր զանգվածային կոտորածների պատմական դեպքերի մանրամասների մասին հարցերով:

Ռաֆայելին հուզող հիմնական հարցը դարձավ հետևյալը. «Սպանել անպաշտպան մարդկանց միայն այն պատճառով, որ նրանք տարբերվում են քեզանից՝ օրենք չկա՞»: Մոր պատասխանը բոլորովին անբավարար էր. «Կան օրենքներ սպանության դեմ»⁵:

Լեմկինը յուրաքանչյուր էթնիկ և կրոնական համայնք համարում էր հարուստ և բազմազան մարդկային ժառանգության բաղկացուցիչ տարր: Այս հարցում նա կրկնում էր Յոհան Գոտֆրիդ Հերդերի մտքերը և հայացքները⁶: Նա կիսում էր հասարակության և պատմության ունիվերսալիստական (համընդհանրական) մոտեցումը, որն առաջ էին քաշել 19-րդ դարի գերմանացի փիլիսոփաները⁷: Ինչպես իր ծնողները, Լեմկինը նույնպես անտարբեր էր ուղղափառ հուղայականության նկատմամբ և հետաքրքրված չէր սիոնիզմով⁸:

1906 թ. 70 հրեաներ սպանվել էին, 90-ը՝ մահացու վիրավորվել Լեհաստանի Բելաստոկի շրջանում (այն ժամանակ ցարական Ռուսաստանի կազմում էր) տեղի ունեցած տեղական ջարդերում⁹: Լեմկինը լսեց, որ ամբոխը բացել է զոհերի որովայնները՝

³ Korey William, *An Epitaph for Raphael Lemkin*, Jacob Blaustein Institute for the Advancement of Human Rights, June 2001, p. 50.

⁴ Power Samantha, *նշվ. աշխ.*, էջ 20:

⁵ Korey William, *նշվ. աշխ.*, էջ 6:

⁶ Յոհան Գոտֆրիդ Հերդերը գերմանացի փիլիսոփա է, գրող, լուսավորիչ (1744-1803թթ.): Հայտնի է նրա տեսակետը, ըստ որի՝ մշակույթը ազգի հիմքն է: Հերդերը ընդգծում էր տարբեր ժողովուրդների, մասնավորապես հարավ-սլավոնական ժողովուրդների հոգևոր մշակույթի յուրահատկությունը:

⁷ Ունիվերսալիզմը (լատիներեն universon նշանակում է աշխարհ, տիեզերք) եվրոպական փիլիսոփայության մեջ առաջ է եկել որպես հին հունական փիլիսոփաների մտածողության ձև Ք.ա. VI-V դարերում, ըստ որի՝ աշխարհը միասնական կարգավորված ամբողջություն է, որի յուրաքանչյուր մասը միկրոաշխարհ է՝ առաջացած մեծ աշխարհի (տիեզերքի) բաժանումից:

⁸ Korey William, *նշվ. աշխ.*, էջ 6-7:

⁹ Ջարդերը հայտնի են «Բելաստոկի պոգրոմ» անունով, որի հիմնական մասնակիցները զինվորները և ոստիկաններն են եղել:

դրանք լցունելով բարձի փետուրներով: Նա վախենում էր, որ այն միֆը, թե հրեաները սպանում են քրիստոնյա տղաներին, կարող է հանգեցնել ավելի շատ սպանությունների:

Հաջորդ դրվագը, որը ցնցել էր Լեմկինին, Օսմանյան կայսրությունում հայերի զանգվածային սպանություններն էին: Դրա հետ կապված նա իր ինքնակենսագրականում գրում է. «1915 թ. գերմանացիներն օկուպացրին Վոլկովսկ քաղաքը և շրջակա տարածքը: Ես սկսեցի ավելի շատ պատմություն ուսումնասիրել, թե ինչպես են ազգային, կրոնական կամ ռասայական խմբերը ոչնչացվել: Ճշմարտությունն ի հայտ եկավ միայն պատերազմից հետո: Թուրքիայում ավելի քան 1.2 միլիոն մարդու մահվան դատապարտեցին առանց պատճառի և միայն նրա համար, որ քրիստոնյաներ էին¹⁰: Նրանց քշեցին իրենց տներից Եփրատ գետի երկայնքով, և հետո հանկարծ ուղեկցող ժանդարմները սկսեցին կրակել տեղահանվողների վրա: Միայն մի բոտ մարդիկ գոյատևեցին՝ թաքնվելով իրենց ընկերների մարմինների տակ: Թուրքերն ավելի ուշ մեղադրում էին անզեն հայերին, թե նրանք են սկսել կրակել»¹¹:

Օսմանյան կայսրության կողմից հայերի զանգվածային սպանությունները մնացին նրա գիտակցության մեջ, և երբ նա արդեն 21 տարեկան էր և լեզվաբանություն էր ուսումնասիրում Լվովի համալսարանում (նա ուներ լեզվական ունակություններ և վարպետացել էր լեհերեն, գերմաներեն, ռուսերեն, ֆրանսերեն, իտալերեն, իդիշ և եբրայերեն լեզուներում, սկսել էր ուսումնասիրել նաև լեզվաբանություն¹²), պատահաբար տեղական թերթից իմանում է Սողոմոն Թեհլիրյանի կողմից Բեռլինում Օսմանյան կայսրության ներքին գործերի նախկին նախարար Թալեաթ փաշայի սպանության մասին¹³: Լեմկինը սկսում է հետևել Թեհլիրյանի դատավարությանը:

Այս առիթով նա իր ինքնակենսագրականում գրում է. «Պատերազմից հետո 150 թուրք պատերազմական հանցագործներ ձերբակալվել էին և բրիտանական կառավարության կողմից ներկայվել Մալթա կղզի: Հայերը պատվիրակություն ուղարկեցին Փարիզի խաղաղության կոնֆերանս: Նրանք արդարություն էին պահանջում: Ապա ես մի օր կարդացի թերթերում, որ բոլոր թուրք հանցագործներն ազատ են արձակվելու: Ես ցնցվեցի: Մի ազգ սպանվեց, իսկ մեղավոր անձինք ազատ արձակվեցին: Ինչո՞ւ են մարդուն պատժում, երբ նա սպանում է մի այլ մարդու, մինչդեռ միլիոնավոր մարդկանց սպանությունն ավելի փոքր հանցագործություն է, քան անձի սպանությունը: Մալթայից ազատված թուրք հանցագործները ցրվեցին աշխարհով մեկ: Նրանցից ամենասարսափելին Թալեաթ փաշան էր՝ Թուրքիայի ներքին գործերի նախարարը, ով նույնացվում էր հայ ժողովրդի ոչնչացման հետ: Թալեաթ փաշան ապաստան գտավ Բեռլինում: Մի օր նրան փողոցում կանգ-

¹⁰ Charny Israel W., *Encyclopedia of Genocide*, Institute on the Holocaust and Genocide, Volume 1, 1999, p. 79.

¹¹ Ռ. Լեմկինի անտիպ ինքնակենսագրություն, Donna-Lee Frieze, *Totally Unofficial: The Autobiography of Raphael Lemkin*, Yale 2013, p. 19.

¹² Power Samantha, *նշվ., աշխ.*, էջ 21:

¹³ Korey William, *նշվ., աշխ.*, էջ 7-8:

նեցրեց Թեիլիբյան անունով մի հայ երիտասարդ: Թալեաթ փաշային ճանաչելուց հետո Թեիլիբյանը սպանեց նրան: Նրա դատավարությունը դարձավ իրականում մի թուրքական ոճրագործի դատավարություն: Հայերի կողմից դատարան բերված բազմաթիվ վկաներ նկարագրեցին կոտորածների չարաղետ տեսարանները: Այս դատավարության միջոցով աշխարհը վերջապես տեսավ Թուրքիայի ողբերգական դեպքերի իրական պատկերը: Այդ նույն աշխարհը, որը լուռ էր, երբ հայերը սպանվում էին, և մտադիր էր թաքցնել թուրքական պատերազմական հանցագործների ազատ արձակման իրողությունը, այժմ պարտադրված էր լսելու սարսափելի ճշմարտությունը:

Բեռլինի դատարանն արդարացրեց Թեիլիբյանին: Այն որոշեց, որ Թեիլիբյանը գործել է «հոգեբանական հարկադրանքի» ազդեցության տակ...

Թեիլիբյանը գործել էր հանուն մարդկության խղճի: Բայց կարո՞ղ է մի մարդն իրեն արդարություն բաշխողի դերում նշանակել»¹⁴:

Հայոց ցեղասպանությունն իրագործած թուրք հանցագործների անպատիժ մնալու հանգամանքն անհանգստություն է առաջացնում Լեմկինի մոտ, և նա իր պրոֆեսորներից մեկի ուշադրությունը հրավիրում է այդ հարցի վրա: Նա հարցնում է, թե ինչու հայերը կոտորածների համար չձերբակալեցին Թալեաթին: Պրոֆեսորը պատասխանում է, որ գոյություն չունի օրենք, ըստ որի նա կարող էր ձերբակալվել: «Նկատի ունեցիր ֆերմերի դեպքը, ում պատկանում է հավերի մի խումբ,- ասում է պրոֆեսորը,- նա սպանում է դրանց, և դա իր գործն է: Եթե դու միջամտես, դու ոտնձգություն ես կատարում»¹⁵:

Լեմկինն արձագանքում է. «Հայերը հավեր չեն»: Պրոֆեսորն անտեսում է Լեմկինի պատասխանը. նա ձգտում էր հիմնավորել իր փաստարկը. «Երբ դու միջամտում ես մի երկրի ներքին գործերին, դու ոտնահարում ես այդ երկրի ինքնիշխանությունը»: Դա ավանդական փաստարկ էր, որը կանխում և բացառում է միջազգային հանրության գործողությունը՝ ուղղված զսպելու զանգվածային սպանությունների մեջ մեղավոր ռեժիմներին, կամ նրանց, ովքեր ներգրավված են խոշտանգումների, ինչպես նաև մարդու իրավունքների կոպիտ խախտումների մեջ¹⁶:

«Հանցագործություն է Թեիլիբյանի համար սպանել մի մարդու, բայց հանցագործություն չէ բռնակալի համար սպանել ավելի քան մեկ միլիոն մարդու,- կրկին հարցնում է Լեմկինը,- սա ամենահակասականն է»: Լեմկինը զարմացած էր, որ «ինքնիշխանության դրոշմը» կարող է պաշտպանել մարդկանց, ովքեր փորձում են ոչնչացնել մի ամբողջ փոքրամասնության: «Սուվերենությունը»,- վիճում էր Լեմկինը պրոֆեսորի հետ,- «ենթադրում է անկախ արտաքին և ներքին քաղաքականության իրականացում, դպրոցների, ճանապարհների կառուցում... կարճ ասած՝ ցանկացած այնպիսի գործունեություն, որն ուղղված է ժողովրդի բարօրությանը: Սուվերենությունը չի

¹⁴ Ռ. Լեմկինի անտիպ ինքնակենսագրություն, Frieze Donna-Lee *նշվ. աշխ.*, էջ 19-20:

¹⁵ Power Samantha, *նշվ. աշխ.*, էջ 17:

¹⁶ Korey William, *նշվ. աշխ.*, էջ 8:

կարող ըմբռնվել որպես միլիոնավոր անմեղ մարդկանց սպանելու իրավունք»¹⁷:

Պրոֆեսորը նշում է. «Դուք երիտասարդ եք ու հուզված...Եթե Դուք ինչ-որ բան հիմնայիք միջազգային իրավունքից...»: Նա նախադասությունը չի ավարտում: Պրոֆեսորի այս խոսքն էլ հանդիսացավ Լեմկինի համար հիմնական հարցի կորիզը: Չի՞ կարող միջազգային իրավունքի նորմ ստեղծվել, որը կգործի զանգվածային սպանությունների համար: Այս հարցադրումը հանգեցրեց նրան, որ Լեմկինը որոշեց փոխել իր ուսումնասիրության ոլորտը, որի արդյունքում նա լեզվաբանությունից իր ուշադրությունը կենտրոնացրեց միջազգային իրավունքի ուսումնասիրության վրա¹⁸:

Հետագայում Լեմկինը գրում է. «Ես ավելի և ավելի էի նույնականացնում ինքս ինձ տասնվող զոհերի հետ, որոնց թիվն ինչքան ավելանում էր, այնքան ես շարունակում էի պատմության իմ ուսումնասիրությունը: Ես հասկացա, որ հիշողության ֆունկցիան ոչ միայն անցյալի իրադարձություններն արձանագրելու համար է, այլ նաև մարդկային խիղճը խթանելու: Շուտով հետևեցին ժամանակակից ցեղասպանությունների օրինակները, ինչպիսին 1915 թ. հայերի ջարդերն էին: Ինձ համար պարզ դարձավ, որ ազգերի, կրոնական խմբերի և ռասաների բազմազանությունն անհրաժեշտ է քաղաքակրթության համար, որովհետև այդ խմբերից յուրաքանչյուրն առաքելություն ունի իրականացնելու և մշակութային առումով իր ներդրումն ունենալու...Ես որոշեցի դառնալ իրավաբան և աշխատել ցեղասպանությունն օրենքից դուրս հայտարարելու և ազգերի համագործակցության միջոցով այն կանխարգելելու համար»¹⁹:

Փաստորեն նա իր մտքի ուղղությունը լեզվաբանությունից փոխում է դեպի այն ոլորտի ուսումնասիրություն, ինչը նրան մտահոգում էր դեռևս մանկության տարիներից: Արդյունքում Լեմկինը տեղափոխվում է Լվովի իրավունքի դպրոց, որտեղ սկսում է փնտրել հնադարյան և ժամանակակից իրավական նորմերը՝ կոտորածներն արգելելու համար²⁰: Օսմանյան կայսրությունում ապրող հայերի ողբերգական ճակատագիրը հաստատում է նրա այն տեսակետը, թե պետք է ստեղծել միջազգային օրենք, որպեսզի ազգային կամ կրոնական փոքրամասնությունների կանխամտածված ու համակարգված ոչնչացումը պետության կողմից դառնա պատժելի հանցագործություն²¹:

1949 թ. CBS հեռուստարևկերության հեռուստածրագրերից մեկին տված իր հարցազրույցում Ռաֆայել Լեմկինը նշում է. «Ես հետաքրքրվեցի ցեղասպանությամբ, որովհետև այն շատ անզամ տեղի ունեցավ, այն տեղի ունեցավ հայերի հետ, և դրանից հետո հայերը շատ դաժան վերաբերմունքի արժանացան Վերսալի կոնֆերանսում, քանի որ նրանց ցեղասպանության իրագործման մեջ մեղավոր հանցագործ-

¹⁷ Power Samantha, *նշվ. աշխ.*, էջ 18-19:

¹⁸ Korey William, *նշվ. աշխ.*, էջ 8:

¹⁹ Charny Israel W., *նշվ. աշխ.*, էջ 79:

²⁰ Power Samantha, *նշվ. աշխ.*, էջ 21:

²¹ Schaller Dominik J. , From Lemkin to Clooney: The Development and State of Genocide Studies, "Genocide Studies and Prevention: An International Journal", 6, (3), (2011), Issue 3, 6.

ները չպատժվեցին»²²: Ապա անդրադառնալով հայերի կողմից վրեժխնդրությանը և Թալեաթ փաշայի սպանության գործին՝ Լեմկինն ասում է հետևյալը. «Որպես իրավաբան՝ ես մտածում էի, որ հանցագործությունը պետք է պատժվի ոչ թե զոհերի կողմից, այլ դատարանի կողմից, պետության օրենքով»²³:

Լեմկինը հավատում էր, որ զանգվածային սպանությունների և մարդու իրավունքների համընդհանուր չարաշահումների «բուժումը» պետք է գա միջազգային իրավունքի շնորհիվ: Սակայն նա հայտնաբերեց, որ գոյություն ունեն չնչին թվով միջազգային օրենքներ նմանատիպ հանցագործությունների վերաբերյալ: Ավելին՝ ոչ մի միջազգային դատարան չունի իրավասություն այն հանցագործությունների նկատմամբ, որոնք կատարվել են ինքնիշխան պետությունների սահմանների ներսում: Այս ամենը Լեմկինը սխալ էր համարում, և նա սկսում է մտածել, թե ինչպես կարող է դա փոխել²⁴:

Լեմկինը հետագայում բացատրում էր, որ օրենքը կարևոր դեր կարող է կատարել էթնիկ և կրոնական խմբերի զանգվածային սպանությունների և նրանց մշակույթի ոչնչացման դեմ պայքարելու համար. «Օրենքը տալիս է հասարակության վրա ազդեցության գործիք», - ասում էր նա՝ նշելով, որ «խորհրդարանները վերահսկվում են իրավաբանների կողմից»:

Նա ընկղմվեց իրավական ուսումնասիրությունների մեջ 6 տարի, սկզբից Լվովում, ապա Հայդելբերգի համալսարանում: Նրան հիասթափեցնում էր այն փաստը, որ ոչ մի տեղ չկարողացավ գտնել իրավական նորմեր ռասայական և կրոնական խմբերի սպանությունն արգելելու համար²⁵:

Վարչավայում դատախազ աշխատելու ընթացքում 1929 թ.-ից նա սկսեց աշխատել միջազգային օրենքի նախագծի վրա, որը պարտավորեցնելու էր պետությունների կառավարություններին կանգնեցնել էթնիկական, ազգային, կրոնական խմբերի թիրախավորված ոչնչացումը: Հենց այդ օրենքն էր, որ Լեմկինը ներկայացրեց իր՝ եվրոպացի (իրավունքի մասնագետ) կոլեգաներին 1933 թ. Մադրիդում գումարված քրեական իրավունքի հիմնահարցերին նվիրված 5-րդ միջազգային կոնֆերանսի ժամանակ:

Մադրիդյան կոնֆերանսում Լեմկինն առաջին անգամ առաջարկեց ստեղծել բազմակողմ կոնվենցիա և մարդկային խմբերի ոչնչացումը որակել որպես միջազգային հանցագործություն²⁶: Կոնֆերանսի ժամանակ նա ներկայացնում է օրենքի նախագիծ, որն արգելում էր միմյանց հետ կապված երկու գործողություններ՝

²² Harut Sassounian, *Lemkin Discusses Armenian Genocide*, Dec. 8, 2005, (http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Lemkin_Discusses_Armenian_Genocide_In_Newly-Found_1949_CBS_Interview).

²³ Նույն տեղում:

²⁴ Strom Adam & the Facing History and Ourselves Staff, “*Totally unofficial: Raphael Lemkin And the Genocide Convention*”, 2007, p. 4.

²⁵ Korey William, *նշվ. աշխ.*, էջ 8:

²⁶ Lemkin Raphael, *Acts Constituting a General (Transnational) Danger Considered as Offences Against the Law of Nations, Madrid (14 -20 October 1933)*, (<http://www.preventgenocide.org/lemkin/madrid1933-english.htm>).

«բարբարոսությունը» և «վանդալիզմը»: «Բարբարոսությունը» որակվում էր որպես «ազգային, ռասայական, կրոնական և սոցիալական խմբերի կանխամտածված ոչնչացում»: «Վանդալիզմը» նա սահմանում էր որպես «առանձին խմբերի հանճարի արտահայտությունը հանդիսացող արվեստի, մշակույթի գործերի ոչնչացումը»: Այդ երկու գործողությունները՝ խմբերի և նրանց մշակութային և ինտելեկտուալ կյանքի ոչնչացումը, պատժելի դարձնելը Լեմկինին զբաղեցնելու էր նաև առաջիկա երեք տասնամյակների ընթացքում²⁷:

Լեմկինն իր մադրիդյան զեկույցում ուշադրություն էր հրավիրում նաև Հիտլերի վերելքին և Օսմանյան կայսրությունում հայերի ջարդերին, մի հանցագործություն, որը եվրոպացիների մեծամասնությունը կամ անտեսում էին, կամ ներկայացնում էին որպես «Արևելյան» երևույթ: Եթե այն մի անգամ տեղի ունեցավ, պնդում էր երիտասարդ իրավաբանը, այն կարող է տեղի ունենալ այստեղ (Եվրոպայում):

Լեմկինն առաջ էր քաշում արմատական առաջարկ: Նա պնդում էր, որ եթե միջազգային հանրությունը երբևէ հույս ունի կանխելու այնպիսի զանգվածային ջարդերը, ինչպիսին հայերի կոտորածներն էին, ապա աշխարհի պետությունները պետք է միավորվեն՝ կանխելու այդ փորձը: Այսպիսի նպատակ ունենալով մտքում՝ Լեմկինը նախապատրաստում էր օրենք, որը կարգելի ազգերի, ռասաների, կրոնական խմբերի ոչնչացումը: Ազգային, էթնիկ կամ կրոնական խմբերի ոչնչացման փորձը կդառնա միջազգային հանցագործություն, որը պետք է պատժվի ամենուրեք, ինչպես ստրկությունը և ծովահենությունը: Պատժի սպառնալիքը, պնդում էր Լեմկինը, կրերի գործնական փոփոխությունների²⁸:

Ամփոփելով նշենք հետևյալ հիմնական եզրակացությունները

- Լեմկինը դեռ վաղ տարիքից հետաքրքրվել է տարատեսակ ջարդերի և ցեղասպանությունների պատմությամբ, սակայն միջազգային քրեական իրավունքով զբաղվելու և լեզվաբանությունը թողնելու համար նրա կյանքում խթան է հանդիսացել Հայոց ցեղասպանությունը՝ հատկապես թուրք հանցագործների անպատիժ մնալը, ինչը Լեմկինի մեջ առաջացրել է նմանատիպ հանցագործներին պատժելու մեխանիզմների ստեղծման անհրաժեշտության գիտակցում:

- Ռաֆայել Լեմկինը դեռևս իր գործունեության սկզբնական շրջանում՝ հենց Հայոց ցեղասպանության՝ Օսմանյան կայսրությունում հայերի նկատմամբ իրականացված հանցագործության իրագործման ժամանակ, խոսում էր ժամանակի միջազգային իրավունքի անկատար լինելու մասին:

- Միջազգային քրեական իրավունքի հարցերին նվիրված Մադրիդի կոնֆերանսում Ռ. Լեմկինը ներկայացրել է իր զեկույցը՝ ելնելով Հայոց ցեղասպանության տրամաբանությունից, այսինքն՝ նա զգուշացնում էր, որ Հայոց ցեղասպանություն հանցագործության նկատմամբ անտարբերությունը և անպատժելիությունը կարող են հանգեցնել ցեղասպանություն հանցագործության կրկնությանը:

²⁷ Power Samantha, *նշվ. աշխ.*, էջ 21-22:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 19-20:

Հայոց ցեղասպանության թեման Ռաֆայել Լեմկինի գործունեության սկզբնական շրջանում

Պողոսյան Նարեկ

Ամփոփում

Հոդվածում քննության է առնվում այն հարցը, թե ինչ ազդեցություն է ունեցել Հայոց ցեղասպանություն թեման Ռաֆայել Լեմկինի հայացքների վրա նրա գործունեության սկզբնական շրջանում: Մասնավորապես անդրադարձ է կատարվում այն խնդրին, թե Հայոց ցեղասպանությունն իրագործողների անպատիժ մնալը որքանով է Ռաֆայել Լեմկինի մեջ առաջացրել նմանատիպ հանցագործությունները պատժելու մեխանիզմների անհրաժեշտության գիտակցում: Հոդվածում, որը հիմնված է նաև Ռաֆայել Լեմկինի կենսագրական տեղեկությունների վրա, ցույց է տրվում, որ Լեմկինի կողմից միջազգային իրավունքի ուսումնասիրության հարցում առաջնային տեղ է գրավել Հայոց ցեղասպանության թեման:

Բանալի բառեր` ցեղասպանություն, միջազգային իրավունք, Ռաֆայել Լեմկին:

The Armenian Genocide Theme in the Early Period of Raphael Lemkin's Activity

Narek Poghosyan

Summary

This article examines how the Armenian genocide impacted Raphael Lemkin in his early career. Mainly the role of the Armenian genocide in conceptualizing the mechanism of punishment for such crimes is discussed. The article which presents also some biographical data on Lemkin, shows that the Armenian genocide had an important role for Rafael Lemkin in studying the international law.

Keywords: genocide, international law, Raphael Lemkin.

Тема Геноцида армян на начальном этапе деятельности Рафаэля Лемкина

Нарек Погосян

Резюме

В статье рассматривается каким образом тема Геноцида армян повлияла на ранний период деятельности Рафаэля Лемкина. В частности, отмечено, как Рафаэль Лемкин осознал необходимость создания механизма наказания преступников, которые совершили Геноцид армян. На основе биографических данных Р. Лемкина показано, что фактор Геноцида армян занимал один из приоритетных мест в процессе изучения Лемкиным международного права.

Ключевые слова: геноцид, международное право, Рафаэль Лемкин.